

Folklooriprotsess

Lauri Honko

Folkloori mõiste on taas muutumas. Uurimisajaloolises perspektiivis on see normaalne ilming, sest iga ajajärk rõhutab keskseid strateegilisi mõisteid erinevalt, võttes samal ajal kasutusele ja arendades uusi analüütilisi vahendeid. Humanitaarteadustes on muudatused sageli väikesed seetõttu, et vanu mõisteid tarvitatakse üle viljakate kasutamisaastate piiride, samal ajal kui uued ideed küpsevad pikka aega enne üldist kasutusele võtmist. Just seetõttu peaks olema õige aeg küsimaks, kuidas erineb tänapäevane nägemus folkloorist kasvõi poole aastasaja tagusest, millesse mõnedki tänapäeva uurijad oma folklooriõpingute käigus sisse elasid. Samal ajal tuleks mees pidada, et vanema nägemuse juured on sageli sügaval, ehk koguni saja aasta taga, mistõttu iga perioodi uurimisvahendites on erialisi kihistusi. See, et nende suhetest ja integreerumisest peaaegu üldse ei kõnelda, teeb teaduse sisemisest arengust erilise katsetamise protsessi, milles intellektuaalsed kontaktid jäävad juhuslikeks, kuid millest võib üritada saada ülevaadet, jälgides samasuunalisi valikuid ehk trende.

Võimalikult ülevaatliku ja suhteliselt objektiivse pildi andmine tänapäeva muutustest ei mahu ühte artiklisse. Seetõttu jätkan omi tähelepanekuid ja eelarvamusi silmas pidades ning toon esile selliseid vaatenurkade ja uurimisvõtete muutusi, mis minu kogemuste põhjal olnud paarile viimasele aastakümnele tähenduslikud.

Rahva asemel sotsiaalne rühm

Põhjalikult on muutunud suhtumine informanti, pärimuse loojasse, vajajasse ja esitajasse. Siin on toimunud tähelepanuväärne võrdsustumine. Vana ffolkloristika surus pärimusekandja kord kirjaoskamatu rahva, kord primitiivsete looduslaste hulka, nüüdisfolklorist on valmis uurima kasvõi professorite folkloori. Romantilise ajastu salapärane pärimusreservuaar, rahvas, on mängust väljas. Seda asendavad sotsiaalsed rühmad, mida võib määratleda sotsiaalse staatuse, ameti, etnilise tausta, usu, elukoha ja mistahes muu kriteeriumi põhjal ning mis annab võimaluse rääkida liikmeskonnast. Rahvusi on liikmeskond, kuid makrorühmade käsitlemine vähenes sellest peale, kui romantismi salapärane side rahva ja rahvuse vahel katkes.

Selle muudatuse kultuurifilosoofilise tulemusena on folkloor loomulik, koguni vältimatu suurus iga sotsiaalse rühma elus. Kõik rühma liikmed ei tarvitse üksteist tunda, kuid nad tunnevad peamist osa rühma ühistest pärimustest, väärtustest, normidest ja sümbolitest. Kollektiivse traditsiooni tundmine on ühtekuuluvuse olemus. Üksikisiku traditsioonid, milles on nii üldiseid kui haruldasi, koguni ainukordseid aineid, ehitatakse üles selle põhjal.

Niisugusest vaatenurgast on folkloor rühma kooshoidev tegur. Sellel on seoseid maailmapildi ja identiteediga, rühma arusaamisega universumist, milles nad tegutsevad ja ühtekuuluvustundest, ilma milleta see ei saaks toimida. Siit järeldub, et pole võimalik küsida, kas mõnel rühmal üldse on folkloori, vaid: milline see folkloor on? Folkloor lakkab olemast kaduv suurus, mineviku pärand, mida veidi hirmunult üritati päästa. Folkloor ei ole seotud teatud rahvaluuleliikide või üksikute pärimusilmingute ja nende säilimisega. Folkloori liigikeskne määratlus peab loovutama koha funktsionaalsele.

Uus nägemus tundub avardavat folkloori ala üsna julgelt, nii et ühendus vana liigikeskse näge-

musega kipub katkema. Siin on tõeline lõhe, mille folklorist peab sõandama ületada, kui ta ei taha piirduda üha ajaloolisemaks muutuvate uurimustega arhiiviainese najal, mida varasem sugupõlv kogus folkloorina, või teha välitöid sporaadiliste, sageli omavahel seostamata kultuuri-ilmingute seas.

Teisalt piirab uus nägemus folkloori ala. On küsitav, kas võib juhuslikult kokku sattunud inimeste väljendusi pidada folklooriks või kas mistahes üsna abstraktne huvirühm võib toimida nagu liikmeskond. Teiste sõnadega: tuleb rõhutada folkloori seost tegelike ja suhteliselt pikaageste rühmadega. Võimalus kohata vähemalt mõnda rühma liiget ja suhelda nendega nimelt rühma liikme rollist lähtudes on teatud minimaalse elamuse sarnane eeltingimus folkloori olemasolule. Ka juba hääbunud rühmade puhul peaks olema võimalik rekonstrueerida sarnaseid kontaktivõimalusi.

Minevikuteadetest inimese mõistmiseni

19. sajandi rahvaluuleharrastus määras pikaks ajaks folkloristika piirid, andis tööle ideoloogilise sisu, määras uurimistöo vormid ja edu mallid. Arengu paradoks on olnud selles, et 19. sajandi folklorist otsis muinasaja kohta andmeid inimese mälestustest, olemuselt empiirilisest ainest, samal ajal kui tänapäeva folklorist üritab kohaldada empiirilise uurimise probleemiasetusi materjalidega, mida empiiriliste vahenditega enam täiendada ei saa. 19. sajandi folkloristil oli suur hulk eelkäijaid, Soomes oli selleks 16. sajandi usupuhastaja ja jumalate loetelu koostaja Mikael Agricola, kes oli 17. sajandi üleriigilise rahvaluulekogumise üleskutse koostaja ning 18. sajandi valgustus- ja romantismiaja uurijatepõlvkonna ettevalmistaja. Ta polnud üksnes minevikku vaataja, vaid täitis ka ühiskondliku tellimust: tema kaasabil sai rahvus omale ajaloo, keele ja kirjanduse. Tõusev ühiskondlik klass, kodanlus, leidis sotsiaalse legitimatsiooni kui unustusest tõusnud vaba talupojaühiskonna järeltulija.

Selle nägemuse ühekülgsus on uurijatele pikkamööda selgunud, kuid augud uurimisaines pole tihti enam täidetavad, olgu see maatameeste folkloor külas või töömeeste oma linnas. Mõni osakultuur on jäänud omavoliliselt kajastamata, kuna selle maailmapilti peeti ebahuvitavaks. Kõige enam tuli ainese ühekülgsus esile seoses uue ideoloogilise ümbermõtestamisega, näiteks siis kui üritati iseenesest stereotüüpsele klassipildile anda ajaloolist ja emotsionaalset sügavust tööliklassi pärimuse abil.

Romantilist rahvaluuleharrastust pole seega põhjust lähtudes tänapäeva vaatenurgast süüdistada lapsemeelsuses. Otse vastupidi, sellel oli piisavalt raskekaalulisi ühiskondlikke eesmärke, kuigi neid alati avalikult välja ei öeldud. Seetõttu tasub ka pidukõnedesse suhtuda tõsiselt, nagu Soome suhtes on teinud välisvaatleja William A. Wilson, ja propagandistlike tekstide kriitilist analüüsi ei tasu peljata. Teadmata on, kui paljud 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse folkloristid tõepoolest tajusid oma töö ühiskondlikku ulatust. Teadlastel on olnud ja on praegugi kalduvus, teatud astmeni isegi õigus eralduda, mitte hoolida ühiskonna hetkevajadustest ja keskenduda selle teaduse tootmisele, kuhu ta tunneb end kõige paremini sobivat. Võib-olla ükskõiksusele, kuid mitte lapsemeelsusele osutavad ka romantilise rahvaluuleteaduse tulemused. Just nimelt ühiskondliku arengu seisukohalt on nende tulemuste tähendus sedavõrd oluline, et vaevalt mõni tänapäeva folklorist kujutleb ennast sellele tasemele ulatuvat.

Rahvuse esiajalugu ei motiveeri rahvaluuleuurijat samal viisil kui enne. See säilitab küll teatud populaarteadusliku veetluse, mille najal igaüks võib trennida oma tervet uurijafantaasiat. Selles osas - mõelgem kasvõi väitlust Sampo üle - on folklorist, tõsi küll, halvemas olukorras kui kasvõi ajaloolane, sest tema on seotud pärimusainestiku allikakriitikaga.

Kuhu siis huvi suundub? Liikudes rahva juurest sotsiaalse grupi suunas, läheneb folkloristika toimivate pärimussüsteemide uurimisele. See tähendab, et pärimusteos iseenesest pole huvitav uurimisobjekt, vaid huvitav on nende põhjal moodustuv pärimuse kasutamise- ja juhtimissüsteem. Ilma seda tundmata on õieti võimatu kõnelda pärimuse elust. Seda süsteemi ei leia jällegi mitte pärimusainesest, vaid inimestest, kes ainekst loovad, kasutavad ja alal hoiavad. See annab välitöödele, empiirilisele kontaktile uuritavate ühiskondadega keskse rolli. Muidugi leidub ühiskondi, mida ei saa enam empiiriliselt uurida, kuid samavõrd võib öelda, et folklorist, kes on vältinud välitööde kogemusi, ei saa arvatavasti päris korda oma uurijafantaasiat. Folklorist on vahendaja(?)/kõrvalseisja(?) rollis, kes teadvustab parimal viisil kahte kultuuri teineteise olemasolust. Seda marginaalsust saab kõige selgemini kogeda nimelt välitöödel.

Seetõttu on folkloristi põhipositsioonile lähedane termin *dialogiline antropoloogia*. Folklorist töötab kahe maailma, teadusühiskonna ja pärimusühiskonna vahel ja tema töörollid on suunatud mõlemale poolele. Ühelt poolt on tal isiklik rollisuhe informanti, teiselt poolt instrumentaalne roll ainekstu moodustamisel teaduse reeglite piires. Kolmandaks on tal kohustusi teadussüsteemi (ühiskonna) vastu, mis maksab talle töö eest ja määrab sellele eeltingimusi. Uuriija ja informandi suhtesse kergesti sugenev asümmeetria võib raskendada mõnede uurimiseesmärkide saavutamist, samuti võib vääral viisil informanti alistada. Seepärast püütakse dialogilises antropoloogias teadlikult julgustada spontaanset jutustamist ja eneseväljendamist, rõhutades informandi autoriteeti oma kultuuri tõlgendajana, vältida risküsitlust ja pürgida tasakaalustatud keskustelu poole, milles süvenev usaldussuhe võimaldab mõista pärimussüsteemi informandi vaatenurgast ja tema poolt määratletud tähenduste põhjalt.

Kaasaegne uurimistöö väärtustab kõrgelt teadlike kultuuriilmingute ja nende seletuste analüüsi. Varasem uurimine suhtus sellesse sageli tõrjuvalt, pidades informandi seletusi kehvemaks kui tegelikke pärimusteoseid. Selleks leidis näilisi põhjuseid halvasti verbaliseeritud või hoopis verbaliseerimata teadmiste vallast. Ei taibatud, et uurija peab suutma ühendada oma rolli informandi rolliga, ega osatud anda juhatusi verbaliseerimata kultuuriainete kirjeldamisele, mis toimub teadvustatud ühistööna. Tänapäeva folkloristika pürgib sellesse suunda ja soovib muuta informanti koguni kaasuuriaks, põhimõtteliselt võrdõiguslikuks uurimisainese tootjaks.

Siit ilmneb rõhuasetuse siirdumine pärimusteoselt eneselt inimese ja toimiva kollektiivi mõistmisele. See on üks tähelepanuväärsematest trendidest, mis rõhutab miljö, konteksti ja tähenduse tähtsust põhimõtteliselt kogu pärimusteauslikus töös. Nii on folkloristikast saanud antropoloogia ja etnograafia. Siiski pole tal ohtu kaotada oma identiteeti, sest folkloristika suudab ainulaadsel viisil analüüsida pärimuse stereotüüpsete elementide allikaväärtust. Lisaks on tal tähtis ülesanne kultuuriliste struktuuride ja kultuurilise varieerumise vaatlemisel seal, kus antropoloogid ja etnograafid liigagi palju jälgivad ühiskondlikke või majanduslikke konstruktsioone. Omal viisil on suulise pärimuse kui kirjutamata kirjanduse, kui suulise sõnakunsti analüüs tüüpiline folkloristika kompetentsi piirkond. Sinna pole tungi, kuid see on võtmepositsioonis seda enam, mida lähemale informandile uurimuses minnakse.

Dialogilises antropoloogias saab kaasuuriija - informant - võtta seisukoha analüüsi tulemuste kohta ja neid heaks kiites või kõrvale lükates tulemusi mõjutada. See teeb võimalikuks ja mõistlikuks märkida mõlemad uurimuse autoriks. See pole teaduse allaandmine harrastajatele. Pärimussüsteemist väljaspoolisel uurijal on täielik õigus esitada omi, paljuski erinevaid käsitusi, kui ta ei tee seda kultuuri kuuluva uurija nimel. Diskursuses eneses võib tarvitada suhteliselt hulganisti tsitaate ning intervjuu- ja vestlusolukorras lindistatud dialooge. Peaasi on, et uurija ei paigutaks omi huvisid kirjeldatavasse kultuuri ega üksikisiku pärimussüsteemi. Uuriija on kirjeldamise vahend ja resonator, ei rohkem, aga ka mitte vähem. Ta on omal moel vältimatu osaline, kuid normaalsel juhul pole töö esmaseks eesmärgiks mitte tema enese, vaid informandi, kultuuri kuuluva kaasuuriija,

maailma kirjeldamine. Selle ülesande teenistuses on uurija ja tema teaduskultuur vaid vahend, mitte peamine objekt.

Liiga teravdatuna tundub mõte, et pärimussüsteemi poleks ilma uurijata üldse olemas või et uurija ja informandi rollid sulavad täiesti ühte. Süsteemi ennast võib pidada reaalselt olemasolevaks, kuigi ühekordne teaduslik käsitlemine selle kõiki külgi võrdselt ei taba. Tõkestamatu instrumentalism rõhutab lubamatult teaduskultuuri osakaalu, kuigi see pole nimelt dialoogilises antropoloogias väike. Igal juhul on selge, et sellise lähtekohaga saavutatakse täiesti uusi mõistmise tasandeid ja ulatusi, võrreldes varasema uurimistööga, mis pidi rahulduma uurijakabinetis toodetud arvamustega ja teadusarhiividest saadud fragmentaarsete teadetega, mida pole võimalik enam täiendada.

Folkloori koht kahe värskes määratluse valguses

UNESCO üldkoosolekul Pariisis 1989. aasta novembris kiideti heaks rahvusvaheline soovitus pärimuskultuuri ja folkloori kaitsmiseks, mis on tähelepanuväärne aste protsessis, millega püütakse parandada folkloori seisundit ja nähtavust maailmakultuuris. On mitmeid põhjuseid, mis nõuavad pärimuskultuuri väärtuse tunnustamist ja selle toomist suhteliselt lokaalselt ja tähelepanematult kohalt kõrgkultuuri kõrvale, avaliku hoolitsuse objektiks. Soomes pole olukord halb, kuid leidub maid, kus peaaegu kogunisti puudub pärimustöö infrastruktuur, kogumistöö, arhiivide, uurimuste ja avaldamise vahendid ja personal. UNESCO soovitus tahab parandada seda viga muuhulgas rahvusvahelise uurijakoolituse ja ühistöö abil. Lisaks sellele viitab soovitus ühiskondade õigusele mõjutada oma pärimuskultuurist loodatavat pilti ja saada selle jaoks materjali.

Spetsiaalsed folkloori autoriõigusi arutavad koosolekud on kaalunud isegi pärimuse väärkasutamise takistamist, olgu küsimus siis ühiskonda solvavate pärimusteoste esitamises või ühiskonnast väljapoole mineva kaubandusliku kasu taotlemises. Nüüdseks heakskiidetud soovitus sellele seigale vaid viidatakse ja pearõhk pannakse mitmetele positiivsetele meetmetele, nagu folkloori dokumenteerimisele ja säilitamisele arhiivides, muuseumides ja uurimisasutustes, nii et väärtuslik kultuurivara ei kao jäljetult ning tänapäeva ühiskondadele kindlustatakse oma kultuuri puudutavate materjalide kättesaadavus, samal ajal kui tulevaste sugupõlvade jaoks varutakse võimalus saada usaldatav pilt mineviku kultuuriperioodide traditsioonilistest eluvormidest.

Soovituse alguses määratletakse folkloori järgnevalt:

Folkloori (e. pärimusliku ja rahvapärase kultuuri) all mõistetakse kollektiivi traditsioonipõhjalise loomingu kogumit, mida esitab rühm või üksikisik, mis vastab ühiskonna ootustele ning kajastab eriliselt ühiskonna kultuurilist ja sotsiaalset identiteeti. Tema normid ja väärtused levivad edasi suuliselt, jäljendades või mõnel muul viisil. Rahvaluule vormide hulka kuuluvad muuhulgas keel, kirjandus, muusika, tants, mängud, mütoloogia, rituaalid, tavad, käsitöö, arhitektuur ja muud kunstid (NIF Newsletter 2-3. 1989: 8.).

Keskne uuendus selles definitsioonis on pärimuskollektiivi maailmakogemuse asetamine folkloori tuumikuks. Otsustav ei ole näiteks minevik ja folkloori võime anda teateid mineviku kohta. Seda võimalust ei eitata, kuid see alistatakse mineviku tänapäevasele väärtusele: ainult see, mida ühiskond tähtsustab minevikust jutustavas pärimuses, on tuumikfolkloor. Väljaspoolsete hinnang teatud ühispärimuses sisalduvate väärtuste kohta pole määrav, kuigi folkloori vorme ja alasid kirjeldavad terminid laenatakse kirjaliku kultuuri kategooriatest. Folkloori tuumana ei käsitleta näiteks folkloori kõige arhailisemat või enam arenenud või kõige laiemalt tuntud pärimust, vaid lihtsalt seda ainet, millel on otsesed seosed kultuurilise identiteedi ja sotsiaalse ühtekuuluvustundega.

See tähendab, et folkloori tuleb käsitleda kõigepealt elava traditsioonilise kollektiivi vaatenurgast ja nimelt **funktsionaalselt**. Sellise ühiskonna identiteet ja enesekäsitus on iseenesest **muutuv suurus**, seetõttu pole ka tuumikfolkloor püsiv. Püsivus pole ainekus eneses, vaid selle käsitlemises, tõlgendamises ja väärtustamises ühiskonna poolt.

See üsna radikaalne seisukohavõtt on folkloori substantsimääratlus. Tekstis leidub ka paindlikum folkloori määratlus, kus sellest räägitakse kui ühiskonna pärimuspõhjalisest tervikust. Tõsi, ka siis on lähtekohaks aktsepteeritud ja kultuuri poolt heaks kiidetud, kohandatud ja jätkuvalt loodav pärimusaines. See aines ei tarvitse siiski läbinisti olla tuumikfolkloor. Aitab, kui seal on tõestatav pärimuslik põhi. Pärimuslikkuse tõestamine peab tulema pärimusühiskonna seest või vähemalt olema selle poolt heaks kiidetud.

Traditsioonilisel ühiskonnal on õigus pidada pärimuseks mida tahes, ka seda, mille kohta väljaspoolne uurija seda sõna ei kasutaks. Tõlgendust peab aktsepteerima, kuna see on kultuurisisesel traditsiooniteadlikkuse toimimine, mida teadus ei pürgi omadele normidele alistama, vaid mida ta uurib. Teisalt on uurijal õigus kohaldada omi määratlusi, dokumenteerida ja analüüsida pärimust, mida ei väärtustata ja mida isegi ei peeta pärimuseks. Selliseid konflikte võib tõepoolest sündida, kui on tegemist väga traditsiooniteadliku, näiteks usulise ühendusega. Niisugustes olukordades tuleb järgida diplomaatilise töörahu põhimõtet: uurimise eesmärgiks pole traditsioonikandjaid solvata, tuues avalikkuse ette näiteks midagi ebasoovitavat, kuid ei või tingida aususe ega teaduslike normide üle. Vastuolude puhul on traditsioonilisel ühiskonnal õigus tühistada uurimisluba.

UNESCO folkloori definitsiooni lõpus leidub veel nn. määratlus elu- ja kultuurivaldkondadest, kus folkloor esineb. Loeteludele omast abitust suurendab kõrgkultuurist lähtuv liigendus, kuigi tegemist on suulise pärimusega. Selles määratluses on kaks tähelepanuväärset seisukohta: 1) folkloori hulka kuulub rahvapärane kunst, ja 2) folkloori hulka kuulub ka aineiline kultuur. Viimati mainitu ei tähenda siiski mitte asju kui niisuguseid, kindlapiirilisi artefakte, vaid pigem esemete ideed, vormi ja kasutamist ning nendega liituvaid tundeid, hinnanguid ja käitumist - teiste sõnadega inimeste osa esemetes. See nägemus vastab täpselt näiteks USA-s levinud folkloorimäärangule. Ühendriikides puudub esemetele keskendunud etnoloogia, folkloristid on vähehaaval haaranud enda valdusse ka ainelise kultuuri uurimise, loobumata sealjuures folkloristlikust vaatenurgast.

Teine folkloori määratlus on eelmisest uuem, vormistatud ja avaldatud juba 1986. aastal Bergenis korraldatud Põhjamaade Rahvaluuleinstituudi folkloorikonverentsil. Selle korraldajad, rühm Põhjamaade ülikoolide folkloristikaõppejõude, tundsid UNESCO määratluse kavandit ja innustusid mõttest formuleerida folkloori mõiste paremini:

Folkloor on kollektiivne, pärimuslik teadmine, mille on kujundanud inimese loovus ja fantaasia. See tarkus on teatud juhtudel nähtav kultuurilises väljendusvormis ja nimelt nende vormide kaudu folkloor levib. Folkloori taasluuakse pidevalt üha uutes individuaalsete joontega esitustes. Folkloor levib peamiselt sõnade ja tegevuste kaudu, kuid ka sellistest artefaktidest nagu toit, rõivastus, kunst ja arhitektuur võib leida folkloorseid mõtteid ja sümboleid. Folkloori tähtsaim tunnus on suulisest edasikandumisest tingitud vormi ja sisu varieerumine. Kirjalikud ja massimeedia vormidki kuuluvad folkloori hulka juhul, kui nad varieeruvad. Terminid *pärimus* ja *folkloor* kattuvad osaliselt. Pärimus haarab laiemat ala kui folkloor, kuid folkloori esitus võib sisaldada mittetraditsioonilisi jooni. Folkloor peegeldab erinevate rahvarühmade maailmavaadet ja tugevdab nende rühmade identiteeti (NIF Newsletter 4, 1986: 21).

Selles määratluses on folkloori peamiseks tunnuseks loetud selgesti varieerumine ehk tõsiasi, et folklooriteosel ei saa olla emaplaati, õiget ja algupärast malli, mida lihtsalt kopeeritakse. On vaid rida variante, mis on igaüks omal viisil mitme teguri - teose kultuurilise malli, esitusolukorra,

esitaja või autori oskuste ja kalduvuste jms ühismõju tulemused. Mis tingimustel võiks rääkida teose põhikujust või mallist, on lõppude lõpuks kokkuleppeline küsimus.

Kahtlemata on õige pöörata uurijate tähelepanu varieerumisele. Varasem uurimine jättis selles suhtes palju hooletusse, kuna ei kaalunud võrdlemise metodoloogiat variantide tõestusväärtuse, võimalike variantide ja ennekõike varieerumise eri liikide vaatenurgast. Ilmselt oleme siirdumas ajaloolis-geograafilistest rekonstruktsioonidest ja teosekesksetest varieerumisuurimustest pärimusliigikesksete muutumis- ja ka kontekstuaalset informatsiooni kasutavate analüüsivallide suunas. Hüpoteesina on oluline see, et variandil on peaaegu alati tähenduslik funktsioon, st muutus pole semantiliselt juhuslik.

Määratluse vähem modernne, kuigi tüüpiline joon on piirdumine põhimõtteliselt teatud konkreetseid folkloori vorme ja teoseid sisaldava aineleandiga, mida tegelikult ei avata. Sünnib ring: "Nimetame folklooriks teoseid, mida oleme varem harjunud nimetama folklooriks, samuti teoseid, mis meenutavad neid või käituvad nende kombel." Pärimusteosekeskse nägemuse raskused ilmnevad *pärimuse* ja *folkloori* vahelise piiri ajamisel.

Elava pärimuse, ja nimelt käitumise, analüüsis on folkloori eraldamine muust ainest tarbetu toiming, eriti kui see, millest midagi tahetakse teada või öelda, on käitumistervik. Osa folkloorist on stereotüüpne, osa mitte. Sama mõttetu on muretseda "pärimuse" pärimuslikkuse pärast, st selle pärast, kui kaua on see traditsioonis püsinud ja kui mitme isiku kaudu edasi kandunud. Olen teises ühenduses põhjendanud käsitust, mille järgi folkloori või pärimuse all on kõige otstarbekam mõelda lihtsalt ainemassi, kasutusesolevaid malle, jooni, elemente, mis iseenesest ei tarvitse veel olla süsteem. Tegemist on seega avatud ressursilaoga, millest pärimust kasutav inimene vastavalt vajadusele valib ja kohandab aineid kas oma või liikmeskonna elava pärimussüsteemi ehk kultuuri tarbeks. Selles protsessis muutub pärimus süsteemiks ja on osa toimivast kultuurist. Astme võrra sügavamale minev valik puudutab identiteediga seotud pärimust, mida eespool nimetasin ka tuumikfolklooriks, teiste sõnadega aineseks, millel on selgeid seoseid kultuurilise ja sotsiaalse identiteediga ja mis võivad toimida näiteks identiteedisümbolitena.

Mõlemad määratlused on kõige huvitavamad siis, kui ütlevad midagi selle kohta, mida folkloor teeb. Bergeni määratlus kirjeldab, mis on folkloor, ja ütleb ka, et see varieerub. Alles viimases lauses ühendatakse folkloor pärimusühiskonna maailmakogemusega, otsekui väikese peanõu-gutusena UNESCO poolt pakutud määratluse poole.

Folklooriprotsess - mis see on?

Kuuldes sõna folklooriprotsess hakkab üheksa kümnest folkloristist mõtlema pärimusteose elule tema loomulikus keskkonnas ja neile protsessidele, mida nad käivitavad või kus nad on kaas-tegevad, näiteks kommunikatsiooni, tähenduste kujundamise, performansi, sotsiaalsete, majanduslike või usuliste toimete vaatenurgast. Artikli pealkiri ei viita sellistele protsessidele. Selle asemel on tähelepanu all teised seigad: informandi ja uurija suhe pärimusse ja teineteisesse, pärimusühiskonna ja teadusühiskonna nägemused folkloorist, enda ja teiste pürgimustest, folkloori enese, st pärimusainese saatus kasutajate käes, pärimuse siirdumine uutesse nissidesse ja olemisvormidesse, pürgimused säilitada, uurida ja mõista pärimust, teha see tuntuks, kaitsta, elustada seda ja hoolitseda selle eest, igal viisil tähtsustades selle tähendust. Küsimus on folkloori leidmise ja kasutamise põhimudelid, mis on maailma kultuurides teostunud lugematuid kordi. Käesolevas on seda nähtud eeskätt pärimusühiskonna ja teadusühiskonna huvide arvukate lõikumispunktide kaudu. Muudki vaatenurgad on mõeldavad, kuid need pole sama huvitavad, kuivõrd tahame selgesti näha just nimelt uurija asendit ja vastutust folklooriprotsessis.

Jagan järgnevalt folklooriprotsessi 22 järku, millest 12 esimest kuuluvad folkloori "esimese elu" hulka või teostuvad nende tingimuste põhjal, ülejäänud 10 järku on folkloori "teine elu". See on arenemisajalooline lähenemine, sest etappidel on oma toimumisjärjekord, mis on ühtlasi multilineaarne selles mõttes, et nende järjestus tegelikult elus võib olla teistsugune, mõned neist võivad toimuda paralleelselt või jääda ära. Eriti "teise elu" etappe võiks eraldada rohkemgi, kuid see tõstaks paralleelselt toimuvate järkude hulka ja vähendaks ülevaatlikkustki.

Lühidalt: folklooriprotsess on folkloori skemaatiline elulugu mistahes kultuuris. See algab ajast, mil pärimuse mõiste pole veel sündinud, ja lõpeb tänapäevase arvamusega pärimuse tähendusest kultuuris. Seda võiks nimetada ka folkloristika ja miks mitte etnoloogiagi - pärimust uurivate teaduste - moraalilooks, kuna see tõstab esile uurimisprotsessis sisalduvaid eetilisi probleeme ja suunab otsima lahendusi pigem teaduse praktilisele kui tegelikule analüütilisele operatsioonile, teadusliku uudishimu rahuldamisele.

Tegelikkus ja stereotüübid

Meie nägemus rahvakultuurist põhineb idealiseeritud stereotüüpidel. Näiteks kõneleme talupojakultuurist kui iseseisvast, sõltumatust, harmoonilisest ja hästi toimetulevast süsteemist ega ürita sugugi analüüsida selles leiduvaid alluvussuhteid, konflikte ja võistlust. Kõige enam muret teeb selle mudeli hõlmavus: tema ükski näib esindavat maarahva eluviisi, kuigi maata elanikkond, käsitöölised ja muud ametimehed, samuti võrsuv intelligents rikuvad seda pilti seda tugevamalt, mida lähemale viime ühiskonnale suurendusklaasi. Me ei küsi isegi oma stereotüüpe mõtteviisi algupära järele ega pane tähele, et selle kujundas tegelikult möödunud aastasaja kodanlus, tollel ajal üsna dünaamiline sotsiaalne rühm, kes kibedasti vajas esiisaid ja esiajalugu vastukaaluks sünnipärasele aristokraatialle. Päritud staatustele vastukaaluks hakati propageerima saavutustele tuginevat ühiskondlikku seisundit. Mõiste "vaba talupoeg" sai müütilise kandejõu ja hakkas hõlmama nii muinasaega, millest oli vähe teadmisi, kui ka kaasaega, mille tasakaalustatud kujutamine polnud tarvilik.

Folkloor ise osutab parimal viisil sotsiaalsete rühmade ja suhete kirevusele. Ta pakub ka vastandpilti, mis sobib halvasti vaba talupoja ideaalmaastikku. Peremehe ja sulase, õpetaja ja koguduseliikme suhteid peegeldavad naljandid ei kõlba oma laadilt peokõnedesse. Kuid naljandid on vaid jäämäe tipp. On põhjendatult väidetud, et suur osa folkloorist on "võimuta inimeste mäng" (Bengt Holbek), millal võllanaljana, millal kibeda kommentaarina kihistunud ühiskonna äärealadelt on see alistanud, kuid oma tarmu ja huumori säilitanud inimeste hääl. Sealt kostuvad loovuse, vabaduse ja eneseteadvuse toonid (mõelgem kasvõi küti loitsudele) ei sobi jõuka peremehe rolliga.

Tegelikku ühiskondlikku protesti on arhiivianesises siiski vähe. Üks põhjus on kontekstuaalset teadmist ignoreerinud kogumisviis, teine on koguaja ettekujutus uuritavast ühiskonnast (sageli mingi ülalpool kirjeldatud stereotüübi variant), kolmas on võimetus mõista pärimuse ühiskondlikku sõnumit, neljas on pärimuse sotsiaalset tausta tükeldav ainekogu arhiveerimistava, milles sama ühiskonda käsitlev materjal hajub laiali eri paikadesse, viies on teatud rühmade pärimuse väike osakaal kogutud ainekogus.

Näite õpetlik iva ei ole selles, et tuleks õppida aru saama ja uurima pärimuse eksistentsiaalseid tähendusi, ega ammugi selles, et sotsiaalse protesti uurimine parandaks folkloristika peamisi kiivakiskumisi. Tähtsaim õpetus on see, et folklooriga tegelema sattunud inimese sotsiaalne taust ja eesmärgid määravad üllatavalt suures osas ära kogumis- ja uurimisprotsessi ja et teadusühiskond võib sellele mõtlemata kanda endas stereotüüpe, mida ta tegelikult ei leiutanud ja mida isegi ei soovinud. Ka sotsiaalset protesti võib stereotüüpselt uurida ja saada tulemusi, mis kajastavad enam uurija nägemust kui uuritavate kultuurilist tegelikkust.

Folkloori esimene elu

Folkloristid eelistavad selgelt uurida pärimust tema loomulikus elukeskkonnas. See kehtib peaaegu kõikide uurijate kohta sõltumata sellest, kas nende ainestik on võetud arhiivist või hangitud empiirilistel välitöödel. Põhihoiakut ei mõjuta isegi uurimistöö kitsendamine näiteks ainult tekstuaalse aine või selle osani. Vähemalt mingisugune teadmine uuritava aine konteksti ja funktsiooni kohta kuulub tänapäeval iga elukutselise folkloristi mõtlemisse. Sellega taotletud tõepärasus on samal ajal folklooriprotsessi alguseks.

1. Folkloori "esimene elu"

Seda perioodi iseloomustab folkloori loomulik, peaaegu märkamatu olemasolu pärimusühiskonnas. Pärimust ei panda tähele, ei teadvustata ega väärtustata, kuna see on orgaaniline osa kõigest toimuvast. Sellel pole nime ega liike. Pärimuskultuur saab toimida omatahtsi ilma lammutatavate sisekonfliktide või väliste pingeteta. Pärimusained täidavad oma funktsioone kultuurilises süsteemis.

See on muidugi tugevasti idealiseeritud pilt puutumatumast ja harmoonilisest pärimuskultuuri seisundist. Tegelikult esineb sellist olukorda harva, kui üldse esineb, ja isegi siis on selle seisundi olemasolu samapalju kohaldatava harmooniahüpoteesi kui objektiivsete olude teene. Näiteks funktsioonianalüüsis tuleb eranditest rääkimiseks oletada stabiilsetena püsivaid faktoreid ja tasakaalustatud olukorda. Probleem on selles, et kui uurijad hakkavad pidama folkloori häirimatut seisundit reaalseks ja normaalseks, lähtuvad nad sellest igas oma uurimuses. Iseenesest vajalike ideaaltüüpide kasutusest ollakse sel juhul langemas stereotüüpide püünistesse. Teiste sõnadega: oletused pärimuse loomulikkusest ja algupärasest elust on vaid uurimisvahend, mitte kultuuri reaalne olukord. Näiteks oletused algupärasest on enamasti küsimused valiku kohta, milles mingi kujuteldav olukord hakkab toimima kui arengu lähtepunkt. "Algupäraseks" peetud nähtus võib pigem olla lõpptulemus kui lähtekoht, keerulise arengu tulemus.

2. Folkloori osaline identifitseerimine seestpoolt

Protsessi järgmine etapp on pärimusteadlikkuse sünd. See võib toimuda pärimusühiskonna sees. Pärimusteadlikkus tähendab seda, et vähemalt mõned ühiskonna liikmed hakkavad identifitseerima ja nimetama pärimusteoseid. Nimed võivad olla teosekohased või liigile viitavad, need võivad puudutada pärimuse esinemissituatsiooni, esitaja rolli, teose sisu või funktsiooni.

Üheks pärimusteadlikkuse lähtekohaks on kindlasti olnud pärimuse spetsialistid, bardid, samaanid, itkejanaised jt, kes tunnevad salajast, paremat pärimust või tunnetavad rohkem kui teised. Spetsialistidel on sageli ka omandiõigus pärimuse teatud koostisosadele, mis samuti eeldab suhteliselt arenenud pärimustaju. Just nimelt spetsialistidel hakkab esimesena tekkima eriline mnemotehnika, nad kasutavad mälupikendajaid, selliseid pärimuse dokumente nagu esemed, märgid ja lõpuks ka kirjalikud ülestähendused, isegi käsikirjad. Pärimuse esteetilise väärtuse mõistmist ja selle üle juurdlemist võib pidada arenenud pärimusteadlikkuse märgiks. Sedagi kohtab sagedamini pärimuse asjatundjail. Suulise jutustamise poetika on täiesti võimalik põhimõtteliselt ka suulises kultuuris nii ideena kui mõnikord ka ülestähendustena (viimaselgi juhul võib suuline esitusvorm veel kaua säilida).

Pärimusteadlikkuse lähtekohtadeks võivad olla veel eri ametid, kultuserühmad ja kasvõi peod. Kus mistahes pärimuse vormile, esituspaigale ja -ajale hakatakse pöörama püsivat tähelepanu või kus

teatud traditsioonelemendid kuulutatakse tabuks või salastatakse, seal hakkab idanema pärimusteadlikkus. Tulemuseks võivad olla *emic*-tüüpi pärimuse taksonoomiad. Harva kehtivad need kogu materjali kohta. Pärimusühiskonnast tõusva pärimustaju märgiks võib pidada osalisust. Üldiselt puudutab see pärimuse osi ja allosi. Just sellisena on tal eriline sümptomaatiline väärtus: ta annab teadmist pärimuse nende alade kohta, mis on kesksed ja mille kaudu ühiskond teadlikult midagi taotleb. Kultuuri niioeldud fookus või arengutrend ja pärimusteadlikkus on seega omavahel sageli seoses.

3. Folkloori väljaspoolsed leidjad

Eelnevale järgnev, mõnikord aga selle kõrvale või isegi sellest ettepoole paigutuv etapp on pärimuse identifitseerimine väljastpoolt. Väljastpoolt pärimusühiskonda tuleb keegi ja osutab mõnele kultuuri elemendile, olgu see siis ese, laul või kombe, ja väidab selle olevat väärtusliku. Esemekasutaja, laulu laulja või kombe täitja õpivad neis olukordades tundma pärimust, mille määrab väljastpoolt tulnud, kuid nüüd ka ühiskonna sisse tunginud huvi.

Selle perioodiga liitub sageli pärimuse talletamine kusagile kollektiivist väljapoole, kindlasse kohta. Talletamine eeldab dokumendi olemasolu: ese ostetakse muuseumisse, laul kirjutatakse üles ja viiakse arhiivi, tavasid kirjeldatakse sõnades ja selle tähtsamaid kohti fotografeeritakse või võetakse videolindile. Tegelikult ese või laul rebitakse lahti pärimusprotsessist, kus ta elab ja ka muutub. Selles mõttes pärimus arhiivis sureb või, teise nägemuse põhjal, muutub iseenda püsivaks mälestusmärgiks. Võiks loetleda arvukalt näiteid pärimusteadlikkuse väljaspoolsest äratamisest, samuti sellest, kuidas tulihingeline kohaliku ühiskonna eest võitleja ise seal ei ela või on sinna äsja kolinud.

4. Folkloori määratlemine

Pärimusteadvuse kasv viib vajadusele määratleda, mis on õige või parim pärimus. Määratlusigi võib luua nii pärimusühiskonna sees kui pakkuda väljastpoolt. Sageli leiab see aset pärimusühiskonna ja teadusühiskonna (või mõne muu folkloorist huvitunud väljaspoolse rühma) vastastikuse koostöö tulemusel. Samuti kui pärimusteadlikkuse ulatus oli valikuline ja osaline, algab ka folkloori määratlus eelaladest. Pärimusühiskonna lemmikalad võivad olla identiteedi seisukohast kesksed ained, teiste sõnadega need kultuuri alaosad, millel on ühiskonnas sümboli väärtus ja sageli ka individuaalne valmisolek esindada ja tõlgendada pärimust.

Folkloori teaduslik määratlus saaks ilmselt hakkama ilma eelaladeta ja taotleks võimalikult suurt katvust. Kuid nõnda see ometi pole. Erinevalt pärimusühiskonnast määratakse eelalad lähtudes uurimistraditsioonist. Möödunud sajandi soome rahvaluulekogu ja tööjuhend nägi ette rahvalaulude, muinasjutude, vanasõnade ja mõistatuste, mõnes piirkonnas lisaks ka itkude jms kogumist. Kombekirjeldused, rituaalid, ohvripaigad, mõned jutud jne tulid matkapäevikutes esile vaid näidetena, kuna need ei mahtunud folkloori määratlusse. Alles Kalevala juubeliaasta kogumisvõistluse käigus 1935. aastal said muistendid arhiivis ja uurijate arusaamistes neile kuuluva koha. Selle ajani olid nad salakaubaks muinasjutukogudes. Sama kogumistöö tõi pinnale ka suure hulga memoraate ja kronikaate, isiklikul kogemusel põhinevaid jutustusi, millel polnud muistendi kindlat ülesehitust. Nende tõttu laienes folkloori määratlus veelgi. Samasugune uuenemisaeg on praegu, kui isikukohase jutustamise uurimus laiendab omi määratlusi näiteks teostele, milles oli vaid üks jutustaja (nt ema) ja vaid üks kuulaja (nt tütar). Ja ega neid jutustuse olemuse tõttu

võinudki rohkem olla. Aitab näidetest. Folkloori määratlus on ka teaduses valiv ja osaline, see areneb ebaühtlaselt eri impulsside mõjul, avardab pidevalt pärimuse piire ja folkloori lõplikku mõistet ei paista kusagilt.

5. Kultuuri kirjeldamine ja selle kasutamine kollektiivi sees

Pärimusteadlikkusele lisaks võib kõnelda kultuuriteadlikkusest, pürgimusest saada terviklikku ülevaadet oma sotsiaalse või piirkondliku rühma pärimussüsteemist. Inimeste tarve kõnelda sellest, kes nad on või mida esindavad, aktualiseerub erinevates olukordades. Üheks impulsiks ühiskonna enda seest tuleva kirjelduse sünniks võib olla väljaspoolne uudishimu või ärritus. Näiteks võib intervjuerija esitada küsimusi kultuuri kohta. Kujutletagu kasvõi mustlasühiskonna liikme kirjeldust oma kultuurist olukorras, kus uurija või intervjuerija esitab küsimusi hügieenireeglite, vanemate autoriteedi, mustlaste ja valgete inimeste abielu, mustlaste riietuse jms. kohta. Õige pea saab selgeks, et mustlaste ühiskonna pärimusnorme on kirjeldatud teatud ideaalpildi põhjal: tänapäeval neid kõik enam ei järgi, kuid varem oli teisiti ja veel praegugi leidub keegi, kes järgib reegleid üsna täpselt. See isik võib aga elada kaugemal ja teda ei saa intervjuerida. Ideaalkultuuri ja reaalkultuuri ühendav sild võib jääda üsna kitsukeseks. Siiski pole kahtlust selles, et mustlasühiskonna, ka kaasaegse, väärtuste maailma asjakohane kirjeldus vajab toetuseks enda kõrvale käsitust pärimusest sellisena, nagu see oli ja sellisena, nagu see peaks veelgi olema - niisiis ideaalkultuurina.

Ideaalkultuur ei esinda kollektiivi tingimata ainult väljapoole. See toimib ka kollektiivi sees kontrolli allikana. Folklooriprotsessi uurimises on tal tähendust muu hulgas seetõttu, et ta juhhib tähelepanu peale kollektiivi kesksete väärtuste ka selle võtmesümbolitele, mütoloogiale, rituaalidele ja sotsiaalse väärtussüsteemi põhjendamisele. Ideaalkultuur on üks tee rühmaidentiteedi määratlemiseks.

Teine kollektiivisises kirjeldamise vorm on **mälukultuur**. See on isikukeskem kui ideaalkultuur, kuna ei pea taotlema üldist pädevust; selle asemel on isikliku elamuse, kogemuse ja tõlgenduse kaudu sisestatud eluvaldkond, mis säilib inimese teadvuses ka siis, kui selle füüsiline raam ja konkreetne algne miljöö kaovad. Mälu valikumehhanisme pole palju uuritud, kuid see-eest leidub pärimusuurijate tähelepanekuid selle aktiveerumisest kogumistöö käigus. Isik, kes algul väidab end vanad laulud unustanud olevat ja ei suuda neid tõesti meelde tuletada, võib paari järgmise intervjuu käigus esitada juba üsna suure hulga repertuaari juhul, kui kogumistööd õigesti korraldatakse, intervjueritavat peale surumata ühistööle motiveeritakse. Mälukultuur võib olla ka sotsiaalne: rindemeeste jutuajamised on üheks näiteks, kuid üldiselt on selle raskuspunkt isikupsühholoogias. Tänapäevaste kivilinna betoonkarpide või uute tehasekomplekside elamispiirkondadest leiab palju inimesi, kes ilma mälukultuurita oleksid vaimselt kodutud, sest naabrid ei moodusta nende jaoks mingit kollektiivi ja võib kuluda kümneid aastaid, enne kui saab rääkida näiteks tehaseühiskonnale omasest pärimusest

Kolmas näide kollektiivisisesest kirjeldusviisist on **taotluslik kultuur** ehk meie oma rühma kultuur mitte sellisena, nagu see oli enne, vaid sellisena, milliseks see on kujunemas. Immigrantide tarvidus kohaneda ümbritsevaga tekitab sageli olukordi, milles oma rühma - kas üksikute liikmetena või tervikuna - oleks vaja näidata soodsas valguses, tõstes **olukorrale vastavalt** esile häid omadusi ja varjates problemaatilisi. Võib öelda, et selline pilt puudutab pragmaatilist taotluskultuuri, annab meist pildi sellisena, milliseks oleme arenemas just selles ümbruskonnas. Erinevalt ideaalkultuurist ei ole taotluskultuur kaitsev ja vanade väärtuste eest seisev, vaid elastne, sujuvat teineteisemõistmist taotlev. Selle kasutajad on eriti avatud ja suhtleva kohanemisliini valinud ümberasujad, kes ei püüa end varjata ideaal- või mälukultuuri varju.

6. Kultuuri kirjeldamine ja selle kasutamine väljastpoolt

Üsna sageli kirjeldavad kultuuri väljaspoolsed, kes taotlevad sellega omi teaduslikke sihte, vaevumata mõtisklema, millises suhtes on töö tulemus kirjeldatava kollektiivi enesekäsitusel. Pikemalt mõtlemata tuleb meelde näiteks teaduslik uurimus, millel on omad mallid kultuuri kirjeldamiseks ja omad arusaamad nende kirjelduste kasutamisest. Kommunikatsiooni puudumine teaduse ja pärimusühiskonna vahel ei vii alati selleni, et viimane peab teadlaste tegevust ebasoovitavaks, kuid igal juhul on tegemist asümmeetriaga.

Väljaspoolsete kirjelduste kujundajate ja kasutajate hulka kuuluvad mitmesugused usulistest, majanduslikest või koduloolistest aadetest motiveeritud vaimsete väärtustega kauplejad ja valgustajad. Keskusest juhitud pärimuspoliitika on välispidine mõjutaja, mis võib sekkuda inimese ellu usus, et tema oma tegutsemine ei vii tavaliselt piisavatele või parimatele tulemustele. Kuigi haruldane pole kohaliku kultuuri eest võitleja, kes on asunud sinna piirkonda alles hiljuti elama või ei elagi seal. Need väljaspoolsed, kuid ninameesteks pürgivad entusiastid on kõrvutatavad folkloori väljaspoolsete leidjatega. Neil võib olla selgeid, omapäraseid nägemusi, aga nad võivad ka matkida kohapeal mõjujõudu omavaid isikuid, otsides autoriteetset tuge oma tegevusele. Entusiasti roll on sageli tõlgendatav isikupsühholoogia vahenditega. Pärimuskollektiivi väljaspoolne kirjeldus tähendab teatud viisil kultuuri halduse alla võtmist. Kui pärimuskollektiivi võime ennast kaitsta või võtta oma kultuuri esitlemise eest vastutus endale on nõrgalt arenenud, eriti folkloori esimeses elus, on tulemuseks paratamatult asümmeetria, milles pärimuskollektiiv jääb üldiselt kaotajaks pooleks. Seepärast on väljaspoolsete liginejate vastutus märkimisväärne. Nad peaksid teadvustama asümmeetriat ja püüdma seda leevendada. Just siit võiks alustada mõtisklemist teadusliku uurimise eetika üle.

7. Inimsuhete süünd pärimustöö põhjal

Folklooriprotsessi käsitlemine on suuresti nende rollisuhete jälgimine, mis loovad ja korraldavad pärimusteadlikkust ja pärimustööd pärimuskollektiivi sees, või selle ja mõne väljaspoolse kollektiivi (nagu näiteks teadlaste) vahel. Üks alaprobleeme on just ülal nimetatud asümmeetria. Selle kõrvaldamiseks võib uurija suunata pärimuskollektiivi omaalgatuslikule seisukohavõtule, asudes ise vajadusele vastavalt kollektiivi abistaja või nõuandja osasse ja viimaks mobiliseerida pärimuskollektiivi hulgast nn. kaasuurijsid. Selle arusaama on ajakohaseks muutnud ühelt poolt arutelud uurimistöö eetika üle, teiselt poolt metodoloogiline vajadus luua võtteid teadliku kultuurisüsteemi analüüsiks, seega tarvidus parandada valiidsust (õigusjõulisust). Taustategureist tähtsaim on uurija ja informandi vahelise kultuurilise erinevuse vähendamine. Viimane suudab kasutada selliseid mõisteid kui *pärimus*, *kultuur* ja *identiteet* sama sujuvalt kui uurija ning eelkõige on ta kindlam neile mõistetele konkreetset sisu andes. Sellest on välja kasvanud eespool nimetatud dialoogilise antropoloogia meetod, milles ideaalsel juhul uurija osutub informandi esindatava kultuuri kirjeldamise vahendiks ja ei püüa vaidlustada ega salata informandi tõelisuse olulisi külgi. Lõplikud tulemused täpsustatakse üheskoos ja kuigi mõlemad säilitavad õiguse oma tõlgendusteks, tuleb uurijal seda õigust kasutada kaalutletult ja pidada meeles, et huvi objektiks pole esindatav uurimistraditsioon ja selle arendamine, vaid informandi tõelisuse kirjeldamine pärimussüsteemi kaudu. Sellises olukorras võib võtmeinformandist saada kaasuurija ning ilmuv teos võiks kanda mõlema nime.

Ent analüüsigem enne koguja ja uurija rolli. Üks võimalus on käsitleda uurija rolli kolmel tasandil. Esimesel, isiklikul tasandil püüab uurija luua vahetuid suhteid uuritava kultuuri liikmetega. Selle

tulemusel võidakse teda vaimselt, mõnes kultuuris ka vormiliselt adopteerida; ta saaks nagu seesolija staatuse või vähemalt õiguse olemas olla. Mõni koguja märkab, et ühe informandiga tekib soe suhe, teisega jahe, kolmas aga püüab peaaegu omastava suhte poole. Suhted on vastastikused ja on suuresti määratud individuaalsete psühholoogiliste tegurite poolt. Teisel, vahendite tasandil püüab uurija olla teadusloome instrument. Ta tegutseb kahe kultuuri vahelisel marginaalsel alal ja kutsub sinna ka informanti, arendades töövõtteid, mis kummagi kultuuris oleksid normaalsel juhul eriskummalised. Kolmandal, kohustuste tasandil tuleb uurijal pidada meeles oma komandeerijat, rahastajat ja paika, kuhu tuleb töö kohta esitada raport. Seegi piirab tema käitumist. Uurija käitumine on seega normaalsel juhul üsna distsiplineeritud ja isegi isiklikul pinnal ei suuda ega soovi ta ennast täielikult avada, muuhulgas selletõttu, et mitte kammitseda partneri, informandi eneseväljendamisvabadust.

Asümmeetria võib esineda mõlemas suunas. Uurija on põhimõtteliselt teadmisteta õpipoiss ja ei paljasta naljalt oma teadmisi, informant taas kultuuri tundja ja autoriteet. Põliskasuka ja väljaspoolse suhe viib kergesti soovimatusele koostööd teha: informandile või tema kollektiivile võib avameelsusega kaasnev risk tunduda liialt suur. Klassivahegi tuleb hästi varustatud ja enesekindla uurija ning kohaliku kultuuri tagasihoidliku esindaja vahel esile, kuid teatud oludes võib seegi suhe olla pea peale pööratud.

8. Kogumine, pärimuse dokumentatsioon

Pärimuse kogumise ülesanne on luua ülekantavaid dokumente, mis vähemalt mingist aspektist valgustavad elavat pärimussüsteemi, seal leiduvaid teoseid ja aineid. Kogumistöö on pärimuse säilitamise, konserveerimise eeldus ja tingimus. Kogumise tehnikast ja eesmärkidest on suhteliselt palju kirjutatud, mistõttu jätan nad siinkohal kõrvale. Folklooriprotsessi seisukohalt on siiski tarvis meeles pidada, et suhteliselt lihtsad kogumise eesmärged puudutavad küsimused, nagu *mida koguda?*, *millal koguda?*, *kui palju koguda?* ja *kelle jaoks koguda?*, võivad tekitada probleeme mitte ainult kogumistöö metodoloogias, vaid ka selle eetikas. Selgitamist vajab näiteks see, kas kogutakse teatud pärimustekste või üritatakse panna aineistik kirjeldama tähenduste maailma, milles need tekstid elavad. Seegi on võimalik, kui pärimuse tundjat julgustatakse pärimuse kaudu avama ennast ja omi kogemusi.

9. Arhiveerimine, pärimuse konserveerimine

Arhiveerimise ülesanne on konserveerida ja säilitada kogumistööga saadud dokumendid. Säilitamise motiiviks on ühelt poolt soov kindlustada ainese kättesaadavus ka sellistele kasutajatele, kellel pole enam kontakti kogumisaja kultuurihetkega, teiselt poolt kaitsta ainekogu füüsilise allakäigu ja hävimise eest. Hilisemad kasutajad võivad olla väljaspoolsed, nagu uurijad või kollektiivi järeltulijad, nn. hilisem sugupõlv. Põhimõte on, et kasutajad ei või muuta ega hävitada dokumenti ja et lõplikku moraalset vastutust ainese kasutamistavade eest kannab arhiiv.

Sedagi folklooriprotsessi perioodi puudutatagu vaid lühidalt. Probleemid tekivad siin küsides *kuhu arhiveerida?*, *kelle jaoks arhiveerida?*, *kelle omandiks aines jääb?* Folklooriarhiivid on tänapäeval suhteliselt suveräänsed ainese valvajak. Sellegipärast on võimalik, et UNESCO pärimuskultuuri kaitsmissoovitusel nimetatud traditsioonikollektiivi õigus oma piirkonnast kogutud pärimusele nõuab veel nuputamist ainese hoiupaiga valimisel, koopiade valmistamisel ja paigutamisel, samuti ainese kasutamistavade kontrollimisel.

Tuleb arvestada mitte ainult pärimuskollektiivi, vaid ka uurija/koguja ning ka üksikute informantide õigusi. Kogujal on õigus nõuda arhiivilt, et see teeks materjali kergesti kättesaadavaks, kaitseks ainekust füüsilise lagunemise eest ja, et seda kasutades mainitakse asjakohaselt lähteallikat. Uurijal peab olema võimalus peale uurimise nõuda vajalikku prioriteetsuse järgimist. Teatud juhtudel peab uurija küsima ainese kasutamisluba kogujalt ja/või informandilt. Eriliselt puudutab see privaatsuskaitse alla kuuluvaid teemasid, aga ka kõike muud, mille kohta on informandiga kokku lepitud. Arhiiv peab valdama erinevaid kaitseabinõusid ja neid vajaduse järgi ratsionaliseerima.

10. Pärimuskollektiivile teaduskollektiivist tulev tagasiside

Üha tähtsamaks on muutumas see tagasiside, mida pärimuskollektiiv saab teda uurinud teadlaste rühmalt või asutuselt. Koolitustaseme tõustes saavad informantidest maakonna kirjanikud ja kodukohaseltidest ka arhiveerimist korraldavad osakonnad. Vallad on sageli valmis toetama pärimustööd, kuid soovivad midagi vastu saada. Üsikusid informandid jälgivad uurimistööd tähelepanelikumalt kui varem. Kõik see eeldab teaduselt uut tagasiside taset uurimisobjektiks olnud kollektiividele.

Tagasiside lihtsaim vorm on foto, mille koguja/uurija saadab intervjuueeritavale. See on hea investeering, eriti kui on kavatsus tööd jätkata. Hardalt säilitatud fotodel on isenesest kultuuriväärtus. Astme võrra nõudlikum on uurimisretke kirjeldav artikkel, mis avaldatakse parimal juhul kohalikus lehes. Ainese koopiade saatmine on nõutav siis, kui kohapeal on olemas sobilik säilitusvõimalus. On vaja hoolt kanda tervikuna avaldatud uurimuse või materjaliantoloogia kohaliku raamatukokku, kooli jm saatmise eest. Kaasaegne tehnika tõstab videofilmide väärtust tagasiside vahendina.

Hästi toimiv tagasiside on üldiselt märgiks, et mõned muudki kogumistööga liituvad asjad on paigas. Kui teadlaste ja pärimuskollektiivi suhted on head, võib pärimuskollektiiv tunda end mõjutavat uurimuse suunda ja meetodeid, teadlased aga omalt poolt tunda end tegutsevat kohaliku ühiskonna loal ja toel. Kui aga suhted on teravaks läinud, on pärimuskollektiivil õigus võtta ära uurimisluba, eriti kui sellel võib olla kahjulikke tagajärgi. Sellega peab uurija igal juhul leppima. Uurimisobjekte on nii palju, et uurimise sooritamine mujal oleks võimatu. Teisalt peab uurija saama uurimisloa võimalikult vara.

11. Pärimuskollektiivi ja teaduskollektiivi vahelise töökava sünd

Eespool kirjeldatud tagasisideprotsess võib oluliselt järgida teaduskollektiivi tingimusi. Mida püsivamatele suhetele püritakse, seda enam tulevad jutuks tegevuse jätkamise tingimused. Pärimusühiskond võib muidugi olla passiivne ja rahulduda sellega, et "meid uuritakse". Siiski on oodatav ka aktiivsem seisukohavõtt.

Kui pärimusühiskond on tegutsemisvõimeline, kui tal on esindajaid või koguni asutusi, siis tõenäoliselt on tal ka kultuuripoliitilisi eesmärke ja kavasisid. Need võivad olla kas spontaanselt kollektiivi sees sündinud, või eriliste keskusest juhitud kanalite (riiklik või maakonna kultuuripoliitika, seltsitegevus vms) kaudu tulnud. Mõnikord on sellised üritused ühendatavad teadusliku tegevusega, mõnikord mitte. Teaduslik uurimine võib teinekord anda ideesid näiteks mõne kogumisaktsiooni või publikatsiooni teostamiseks või kodukandiarhiivi, kohaliku muuseumi jne asutamiseks. Uurijal tasub jälgida võimalikke rahvakultuuri-alaseid üritusi, pärimuskollektiivi huviseid ja ühitada oma järgnev töö mingil kombel nendega või vähemalt kontrollida seda asjatute

konfliktide vältimiseks. Teiseks võib uurijal selle kaudu avaneda võimalus kollektiivi pärimustööle aktiveerimiseks, mis üldiselt on hea asi ja parandab uurimisvõimalusi.

Arutleda võib selle üle, kas uurimusest kerkib kasu. Siinjuures tuleb osata arvesse võtta nii teaduskollektiivi kui pärimuskollektiivi huve. Peab lootma, et sellised keskustelud iseloomustavad kollektiivi kultuurilist olukorda ja võivad uurija juhatada tähtsate identiteedisümbolite jälile.

12. Folkloori teaduslik analüüs

See on folkloristi tähtsaim pädevuspiirkond ja peamine osa folklooriprotsessis. Folklorist suudab toota pärimusainesest uut teadmist ja nimelt sellist, mida muud pärimusainesest huvitunud uurijad või pärimustööd tegevad harrastajad ei loo. See omadus annab lõpliku õigustuse folkloristi olemasolule.

Uurimispõld ja pärimuskollektiivid osalevad teoreetilises töös siiski omal kombel. Nad mõjutavad muuhulgas nende muljete, elamuste ja kogemuste kaudu, mida uurija on saanud välitöödel. Mõjutus on sageli alateadlik, kuid näiteks uurija niinimetatud personaalne teooria (uurimuses sisalduvad sümpaatiad, harjumused, poolautomaatsed käsitlustavad jne) kannab selle pitsarit. Võimalik on ka teadlik uurimistöö mõjutamine uuritavate poolt, eriti kui uurijal on olemas isiklik side pärimuskollektiiviga.

Folkloori teine elu

13. Folkloori "teine elu" tähendab pärimusainese ülestõusmist arhiivist või muust säilituspaigast. Pärimusprotsessist lahti rebitud ja talletatud aines satub jälle ringlusse. Üsna harva pöördub pärimus tagasi just oma juurte juurde või selle kollektiivi juurde, kust ta on pärit. Kui nõnda juhtub, toimub tagasipöördumine sageli vormis, mis on pärimusprotsessile võõras: kirjasõnas, helisalvestusena, filmina, mis järgib muid, mitte suulise pärimuse norme.

Pärimuse teises elus läheb aines uuesti liikvele esituspaikades, mis on teistsugused kui algupärase kultuurikontekstis. Lisaks on ka ringlemise mehhanism teine kui lähtekultuuris. Seega ei saa kõnelda pärimusprotsessi jätkumisest endisena. Uus ringlemine ei tähenda peaaegu kunagi ainese sulandumist algupärasesse pärimusprotsessi, kuigi see võib veel mingis vormis jätkuda. Selle asemel avatakse uusi mõjusfääre, tavaliselt tutvuvad endisest laiemad inimrühmad pärimusega. Teaduslik uurimus pärimusest, näitus muuseumis, videofilm, essee või pärimuslikkust taotlev etendus, jutustus, tants, muusikaesitus jne võivad pürgida algupärase kultuuri lähedale, muuta seda mõistetavaks, kuid siiski erinevad tingimused pärimuslikust kommunikatsioonist, kust materjal algelt pärineb. Esituse mehhanism, esituskoht, kuulajad ja eesmärgid on teised. Sellegipärast võib esitus olla suurepärane, lisada pärimuse mõistmisele midagi sellist, mida algupärane esitus samas olukorras ehk ei suudakski.

See pärimuse uue ringluse omaette eesmärk pole saanud piisava tähelepanu osaliseks. Halvustavalt ja ülikriitiliselt suhtutakse pärimuse "sekundaarsesse" elusse. Pole mõistetud, et teatud muudatusi sisaldavad mitte ainult vabad varieerimised, vaid ka kõige täpsemad rekonstruktsioonid. Pole taibatud, et pärimuses sisalduv sõnum võib jõuda kohale tema teise ellu kuuluvates esitustes. Eelkõige pole piisavalt väärtustatud pärimuse teise elu ilminguid ei uurimisobjektina ega pärimuse spontaansete vormidena.

Mõttevahetus folklorismi üle osutab, kuidas pejoratiivseks märgistatud keskne termin võib viia mõistelisele umbteele ja uurimist maha suruda. Hans Moseri määratluse kohaselt õigustab algupärasest erinev keskkond esituse üleviimist folklorismi kategooriasse (vt nt Regina Bendix. Folklorism: The Challenge of a Concept. *International Folklore Review* 6, 1988: 6). Kõnetlemis-olukorras või laval esitatav itk on paratamatult halvustatav folklorism, kuigi esitaja võis sinna panna kogu oma hingejõu; intervjuerimise kestel või riietusruumis toimuv itkunaiste omavaheline jutuajamine on ehtne folkloor. Sedamoodi piiride tõmbamine muutub mõttetuks. Seepärast on parem loobuda terminist *folklorism* ja üritada folkloori teise elu sündmusi hinnata ja uurida vastavalt nende vaieldamatule kultuurilisele väärtusele.

14. Pärimusühiskonna emantsipatsioon

Folklooriprotsessi jätkumiseks on oluline, kas pärimuskollektiiv suudab kanda vastutust pärimustöö suhtes. Teiste sõnadega, kas pärimuskollektiivil on esindajaid, eestseisjaid, aktiviste ja töörühmi, kellele võiks anda tööd (nii suhete hoidmisel keskustega kui muude väljaspoolsete huvilistega) kui ka alustada omapoolseid ettevõtmisi. Selline emantsipatsioon on folkloori mõlema elu suhtes tähenduslik: esimese suhtes võib kollektiiv võtta oma identiteedile tähtsa pärimuse käsitlemiseks sobiva rolli, huvitades pärimuse dokumenteerimisest ja konserveerimisest. Teise elu osas laieneb kollektiivi mõjuapiirkond komplekssema pärimustöö ja eriliste pärimusürituste poole.

Emantsipatsiooni kõige tähelepanuväärsem tulemus on asümmeetria vähenemine teadlaste, muude väljaspoolsete uurijate ja pärimuskollektiivi vahel. Üldiselt saab kollektiiv uuest olukorrast kasu, kuid leidub ka probleeme. Keeruliseks võib osutuda küsimus, kes kollektiivi tegelikult esindab. Kollektiivi pärimus-emantsipatsioon võib toimuda kitsal alal, näiteks rahvatantsuharrastusena, ja folklooritöö suurema osa oma valdusesse võtmiseks kulub aega.

Asümmeetria väheneb ka siis, kui emantsipatsiooni käigus hakkab pärimuskollektiiv lähenema põhikultuurile, kasvõi kopeerides selles leiduvaid lahendusvõtteid.

15. Folkloori kultuuripoliitiline kasutamine

Kasutamisega liituvad enamasti pärimuskollektiivi ja tema "suure venna" ehk domineeriva enamuse, valitseva keskuse või mõne jälgiva poole, näiteks usulise rühma või poliitilise suuna vahelised suhted. Kitsad rühmahuvid ja eestkostvad seisukohad võivad muuta olukorra asümmeetriliseks. Kollektiiv võib võõrastada neid kultuuripoliitilisi, teaduslikke või funktsionaalseid taotlusi, mida talle pakutakse. Teisalt võib avaliku tähelepanu objektiks saamine olla nii suureks kiusatuseks, et kollektiiv võib teatud juhtudel nõustuda iga ettevõtmisega, kuigi seda omaks ei tunnista. Ka ettevõtmisest loodetav majanduslik kasu võib mõjuda samal viisil. Pärimuskultuuri kujutletakse kergesti professionaalse või kõrgkultuuri vastandina: identiteeditunde kontroll toimub juba sedakaudu, millisesse järjekorda ühiskond asetab olulises osas imporditud kõrgkultuuri ja kodusema pärimuskultuuri toetamise ja varustamise.

Sellistes ühendustes võib kollektiivi identiteet olla ajuti vaidluste, isegi kauplemise objektiks. Võimalikud konfliktid ei sünni siiski ainult välistest pakkumistest ja survetest. Ka pärimusühiskonna sees peetakse võitlust kultuuripoliitika suuna ja pärimuskultuuri osa üle selle sees. Üksikisikute huvisuundadel võib olla üsna tugev mõju.

16. Folkloori kaubaks muutumine

Küsimusele folkloori müügiväärtusest võib vastata üsna erinevalt vastavalt sellele, millisest ainestikust või kasutamisest on jutt. Paljud pärimusüritused on täielikult või osaliselt kaubanduslikult orienteeritud. Suur osa pärimustööst on tehtud aatelisel põhjusel ilma kasusaamise eesmärgita, sageli ühiskonna või sponsori toel. Sellise töö tulemuste müümine on problemaatiline, samuti pole materjali kasutustingimuste suhtes kehtivad tavad üheselt selged. Teisalt teame, et folkloori uus kasutuselevõtmine on kallid, äratasumise põhimõte võib tunda õiglasena oludes, kus ühiskond ei toeta piisavalt.

Folkloori autoriõiguse küsimusi on arutatud ulatuslikult UNESCO ja WIPO (World Intellectual Property Organisation) ringis. Autoriõiguse seadus annab teatava õiguse nn *public domain*-tüüpi teostele. Ka erilise seaduse tegemist on arutatud, kuid siin on raskusi nii kaitstava "teose" kui autoriõiguse omaja määratlemisel. Üks lahendusmall oleks kasseti tulu osaline suunamine pärimustöösse: tühja kasseti ostja lunastaks pärimuse kuulamisõiguse ja pärimuskollektiive korvatakse vähemalt kaudselt sellega, et folkloori müügitulud lähevad mitmesuguste ettevõtjate, esitajate, plaadifirmade ja toimetuste taskutesse. Neid nimelt autoriõigus kaitseb.

Turism on suur folkloori kasutaja ja alusepanija uuele ringile minekule. Turismi poolt alustatud protsesside uurimine on veel tagasihoidlik, tähelepanu koondub kergemini selle negatiivsetele külgedele, libapärimusele (*fakelore*), kuigi seegi termin teeb ettevaatlikuks nagu folklorismgi. Mitmesugused meelelahutuslikud ja ajaviitelised kollektiivid on folkloori kasutajatena üsna üllatuslikud. Pärimusteoste tööstusliku tootmisega liitub probleeme.

Omaette küsimus on, milline pärimus talub näitamist ja isegi müüki, milline aga muutub kergesti iseenda karikatuuriks. Siin on palju ruumi mõttevahetusele ja uurimisele.

17. Pärimuskultuuri ja folkloori kaitsmine

Värskes UNESCO liikmesriikidele mõeldud pärimuskultuuri ja folkloori kaitset suunitlevas rahvusvahelises soovitusel on rahvapärimuse autoriõiguse keerukas küsimus jäetud ootama võimalikku järetselgitust. Soovitus keskendub positiivsele kaitsmistegevusele, folklooriainese dokumenteerimisele ja konserveerimisele, aga ka uuele kasutusele ja isegi pärimuse elustamisele. Eesmärgiks on rahvapärimuse kultuuriväärtuse tunnustamine ja pärimustöö infrastruktuuride tugevdamine ja loomine sinna, kus neid veel ei ole. Kuigi soovitus on määratud riikidele, ei ole pärimuskultuuri kaitsmine mõeldud teenima keskuse huvisid. Vastupidi, soovitus rõhutab iga sotsiaalse ja etnilise rühma, sh eriti kultuuriliste vähemuste õigusi oma pärimuskultuurile.

Vaidlus folkloori kaitsmise taotlustest ja võimalustest jätkub. Praeguses järgus võib seda tõlgendada kui katset toetada kultuuri-identiteeti. Arengumaad ja Euroopa väikesed riigid on sellest keskmiselt enam huvitatud kui vanad tsiviliseeritud maad, millel on omad imperialistlikud või kolonialistlikud taustad. Soovitus ei mõjasta ilmselt kuigi oluliselt Soome pärimustööd, kuid seisukohtade muutumine astme võrra avameelsemaks pärimuseharrastuse kirjul põllul on meilgi vajalik. Ka folkloori kasutamise juriidilistes küsimustes jätkub arutlemisainet, kuigi väärilikasutamist ei kavatseta tingimata kriminaliseerida.

18. Pärimuskultuur koolide õppeprogrammides ja uurijakoolituses

Rahvaluulet ja pärimusteadmist on vanast ajast alates kuigivõrd kooli programmides. See pole pärimuse tegelik õppimine, sest üksikisik õpib rühmapärimust elavas ümbruskonnas osalemise kaudu. Siis on õppimine ühtlasi kasutamine. Koolis võib selle asemel luua eeldusi pärimuskultuuri mõistmiseks siis, kui see pole oma või kuulub ajaloolise osana oma ühiskonna kultuurivaramusse. Mitmekülgne, võrdlev nägemus pärimusest on omal kohal, seevastu propagandistlikust sundsisestamisest on halbu kogemusi. Põlvkondadevahelised kultuurierinevused tulevad rahvapärimuse õpetamises kergesti esile, mistõttu iga uus sugupõlv peaks leidma pärimuskultuuri uuesti vastavalt oma huvidele. Põhimõtteliselt pole küsimus muus kui kultuuriantropoloogilises põhijuhendis erinevate kultuuride mõistmiseks ja seda nõnda, et säiliks side oma ajaloolise minevikuga.

Teine tähtis õpetuse osa on uurijakoolitus. See peaks olema tänapäeval võimalikult rahvusvaheline, mis võimaldab vältida takerdumist suhteliselt kitsaste küsimuste uurimisse. Noorel uurijal tasub alati avardada oma uurimispiirkonda omast kultuurist väljaspooleni, kuigi lähema pärimusaine tundmine oleks peaasi. Rahvusvaheline koostöö uurimises võib pakkuda kütkestavaid vaatenurki uurijakoolitusele, sest kes õpetaks üksteist tulemusrikkamalt kui kultuuride mõistmiseks motiveeritud, kuid täiesti erinevatest keskkondadest tulnud noored.

19. Pärimuskollektiivi vajaduste rahuldamine

See on oluline osa folklooriprotsessist, eri tasemel pärimusettevõtmete teostamiseks oluline, kuigi mõned teadlased peavad selles osalemist problemaatiliseks ja põhjusega. Pärimuskollektiivi kavatsused võivad mõjuda isetegevuslikena ja sinna ei soovita väljaspoolseid koolmeistreid. Teisalt võib tegemist olla huvitava uurimispiirkonnaga. Õnnelikul juhul lähenevad teadus- ja pärimuskollektiivi huvipiirkonnad teineteisele, nagu eespool oli viidatud.

Katsed taaselustada pärimust, korraldada ehtsalt mõjuvaid pärimuspidusid ja harrastajate pikaajalise töö julgustamine saavad igal juhul kasu teadlaste asjatundlikkusest. Seetõttu ei ole teaduse roll üksnes passiivne. Ühistööle leidub erinevaid vorme, millest mõned pakuvad tööd folkloristilegi. Näiteks mõne maakonna pärimusraamatu tegijale võib pärimuskollektiiv anda suhteliselt vabad käed, samal ajal kui ta ise üritab ettevõtmist toetada vaimselt ja ka majanduslikult.

20. Folkloori esitajate toetamine

Esitajate toetamine kuulub samuti kaasaegsesse pärimustöösse. Ilma soovita pärimust esitada muutub selle ringlemine kergesti väga kuivaks ja kirjanduslikuks. Esituses sisaldub loov alge, mida tuleb austada, kuigi see erineb asjatundja nägemusest. See loov alge on oluline folkloori mõlema elu ajal ja teadmine, mida saadakse pärimuse teise elu kohta, pole tähenduseta ka esimese elu realiseeringuid hinnates.

Juriidilises mõttes on esitaja õigused kaitse all. Esitaja panust tuleb tunnustada, samuti kui seda tunnustati algses pärimuskollektiivis, kus teatud laulud, jutud ja kasvõi ravimisvõtted kuulusid teatud isikutele.

21. Rahvusvaheline vahetus pärimustöös

Tihti on kaasaegse informatsioonileviku juures rõhutatud folklooriprotsessi rahvusvahelisust. Oma elutoas olles võime reisida mööda maailma asjatundlike giidide seltsis. Enda pärimust juhtume selgitama üha kaugemalt tulevaile huvilistele. Oma reisidel pääseme mõnikord turisti rollist piiluma veidi sügavamale kultuurieesriide taha.

Kultuurivahetusprogrammide kindlateks osadeks on saamas mitmesugused pärimusealased näitused, esinejad ja publikatsioonid. Näiteks Soomel on bilateraalseid vahetuslepinguid selliste maadega, mis on folkloristlikust aspektist väga huvitavad. Nende ja muude rahvusvaheliste kanalite kaudu avaneb võimalus soome teaduskultuuri levitamiseks ja püsivamate rahvusvaheliste suhete loomiseks. Näiteks tehnilise abi kõrval võiks arengumaadesse kavandada kultuurilist abi, milles on silmas peetud pärimustöö koolitusülesandeid.

22. Folkloori asendi määratlus

Folkloori asendi määratlus tänapäeva maailmas on tulemus, mida meie protsess toodab. Praegusel hetkel paistab nii, et pärimusharrastus ja üha enam ka uurimine on seotud mitmesuguste kultuuriliste identiteetidega, olgu need siis rahvuslikud, etnilised, sotsiaalsed, piirkondlikud või kohalikud. Pärimustöö arenguväljavaated peale 2000. aastat töötavad jätkuda muuhulgas tõhustuva rahvusvahelise koostöö tõttu. Folkloori teise elu ilmingud kohanevad aste-astmelt, teadlikult ja kontrollitult kaasaegsete kultuuride vaheliste kontaktidega. Folklorismikriitika peab tegema ruumi uurivamatele vaatenurkadele. Folkloor säilitab oma jõu erilise tõttu teadlike kultuuride ühise keelena. Rahvapärimust mõistetakse laiemalt kui Mozartit, sest kultuurilised vasted ja mõistmismallid on igal pool kättesaadavad. Vähemustele ja väikestele kollektiividele on oma pärimus tähtis ravim industriaalsete kultuurivormide osalt purustava hegemoonia vastu. Rahvusvahelise kõrgkultuuri asendit folkloor ei kõiguta, kuid selle tähendust tunnustatakse ja sellele tehakse ruumi. Kuulujutud omapäraste pärimuste täielikust sulandumisest või surmast osutuvad enneaegseteks.

Minu poolt kirjeldatu abil on kergem näha pärimus-, kodulootöö, arhiivi- ja muuseumitegevuse ja pärimuskultuuri teadusliku uurimise põhjusi ja mõjutusviise. Selle abil võib igaüks ise selgemini määratleda oma koha folklooriprotsessis. Teades oma kohta ja valitsedes laiemaidki tervikuid, on kergem pääseda küpsete ja eetiliselt õigete otsusteni eri olukordades, kuhu elus võib sattuda. Nii me ei muutu liiga tundlikuks oma rolli tähenduse suhtes ega arva kõike juhtuvat vaid sellest lähtuvalt. Pärimuskultuuri alal jätkub tööd ja rõõmu paljudele. Kindlasti ma ei eksi, kui väidan, et akadeemilise ametifolkloristi huviring on liiga kitsas. See katab ligikaudu esimesed 12 järku folklooriprotsessist. Usun siiski, et teaduse ring küpseb suunas, mis võib tähendada uute valdkondade avanemist.

Tõlkinud Vaike Sarv.
Toimetanud Kristi Salve.